

JORDI BOLÒS i VÍCTOR HURTADO**Atles del comtat d'Osona (798-993)**

Rafael Dalmau, Editor. Col·lecció Atles dels comtats de la Catalunya carolíngia, Barcelona, 2001

Quan parlem de l'edat mitjana, molt sovint la nostra imaginació viatja cap a l'època de les justes de cavallers, dels poderosos senyors feudals i dels imponents castells amb fossat, influïts certament per la visió d'aquell temps que ens ha llegat el romanticisme i que ha fet perdurar el cinema. Però aquesta perspectiva, encara que molt idealitzada, correspon només a la segona meitat de l'època medieval, a partir del segle X; l'edat mitjana comença de fet en el moment en què cau l'Imperi Romà d'Occident, al final del segle V.

Aquests primers temps medievals són els que històricament han estat menys estudiats, en part perquè ens n'ha arribat menor documentació i restes arqueològiques. L'*Atles del comtat d'Osona (798-993)* és un d'aquests pocs llibres que se centra en l'alta edat mitjana i, més concretament, en la Catalunya carolíngia, i omple així un buit important en la historiografia catalana. A més, aporta una perspectiva innovadora en l'estudi de l'època, tot combinant la documentació amb la geografia i la cartografia: els autors realitzen un buidatge dels topònims que apareixen en els documents conservats i, tot seguit, els col·loquen en un mapa. Els topònims ens donen molta informació, ja que sovint ens indiquen que en aquell lloc hi vivia una determinada espècie vegetal (ginebres/Genebrosa) o animal (llops/Cantalupos), o ens donen informació a l'hora de datar un vil·lar, un mas... segons si el nom és d'arrel romana (Balagnano) o germànica (Freber). D'aquesta manera s'obtenen mapes diversos que ens permeten conèixer diferents aspectes com la vegetació, la transformació del paisatge, els límits senyorials de la Catalunya carolíngia...

El comtat d'Osona s'estenia des de les valls del Ripollès fins al Congost i de la vall d'Osor a la riera del Merlès, i limitava amb els comtats de la Cerdanya, Besalú, Girona, Barcelona, Manresa i Berga. Traslladant la seva extensió a la divisió comarcal actual equivaldria a la comarca d'Osona, la meitat sud del Ripollès, la zona nord-oest de la Selva i petits territoris de la Garrotxa, el Berguedà, el Bages i el Vallès Oriental. En aquest territori, a partir de la caiguda de l'Imperi Romà, desaparegueren les *villae*, sorgí un poblament semidispers de vilars i es produí un augment de la ramaderia. En època carolíngia, les ciutats rebrotaren tímidament, però la revolta d'Aissó el 826-827 provocà una nova desorganització del territori i un despoblament. Al final

del segle IX, Guifré el Pelós, comte d'Urgell, Cerdanya, Barcelona i Girona, reorganitzà les terres del comtat fundant els monestirs de Ripoll i de Sant Joan de les Abadesses i restaurant la seu episcopal de Vic.

El llibre comença amb una petita introducció sobre les característiques geogràfiques i la història del comtat d'Osona. A continuació, trobem el gruix més important de l'obra, que correspon als mapes toponímics, econòmics i de dominis. El primer tipus de mapes estan realitzats a escala 1:100 000 i s'hi han col·locat els topònims que apareixen en els documents, aproximadament uns 1200; dins d'aquest apartat també hi ha uns mapes amb els topònims d'origen preromà (Ausona, Ordina...), romà (Lluçà), germànic (Adr-aldo, Gum-sindo) o amb un interès històric (Ausore).

Els mapes econòmics ens permeten conèixer com era un territori i com va anar canviant el paisatge de l'alta edat mitjana: va disminuir la zona forestal perquè va créixer la densitat de població i es necessitava més espai, i es va crear una nova divisió d'aquest terreny que l'ésser humà acabava de dominar. En aquest capítol trobem mapes més detallats de diverses valls i racons del comtat, dels quals els documents conservats ens donen informació de caràcter econòmic i hi podem veure per exemple, la formació del paisatge medieval a Gurb, Granollers i Palau, i l'evolució de la vall d'Osor o del nucli urbà de Vic.

Pel que fa als mapes de dominis, realitzats a escala 1:100 000, ens indiquen les propietats dels senyors laics i eclesiàstics i dels comtes. En els dominis podem diferenciar dues parts dins el comtat d'Osona: una primera, al nord, formada per les valls del Ripollès, que van ser molt transformades per l'acció dels monestirs de Ripoll i de Sant Joan de les Abadesses, i una segona zona, consistent en la resta del comtat, dominada per la seu episcopal de Vic i per diversos castells. Durant els segles VIII-X els drets i les propietats públiques que havien rebut els diversos comtes després de l'entrada dels carolingis, s'anaren transformant en béns patrimonials familiars, que eren heretats pels fills. També sovint el comte no podia controlar tot el territori que li pertanyia i nomenava vescomtes i veguers, que amb el pas dels anys es convertien en els senyors d'aquestes terres. Tot això va contribuir a un procés de privatització que culminaria amb la feudalització de la baixa edat mitjana. Aquest procés queda reflectit en els mapes del llibre que, a més, se centren en casos força concrets com els dominis del levita Otger, el patrimoni dels monestirs ripollesos o les parròquies i sufragànies de la plana de Vic.

Al final de l'obra, trobem un índex molt útil, amb tots els topònims que apareixen en els mapes, amb la localització corresponent i acompanyats d'u-

nes inicials que ens indiquen si es tracta d'un vilar, una església, un monestir, un molí, un mas... També hi consta el municipi al qual pertanyen actualment, dada important quan es tracta d'un nom que no s'ha quedat fossilitzat i ha canviat, o d'un lloc que no coneixem i el volem localitzar.

Per tal de reunir el màxim nombre de topònims, els autors han consultat obres com *Els comtats d'Osona i Manresa* o *Les dotalies de les esglésies de Catalunya (segles IX-XII)* de Ramon Ordeig, l'*Onomasticon Cataloniae* de Joan Coromines i diversos treballs de temàtica més local de Jaume Pladesala i d'Antoni Pladevall, entre d'altres. Veient la bibliografia utilitzada comprem per què en el llibre hi conflueixen la història, la cartografia i l'etimologia.

La importància d'aquesta obra es veu incrementada en formar part de la col·lecció titulada *Atles dels comtats de la Catalunya carolíngia*, que té l'objectiu d'estudiar la toponímia de cada un dels comtats catalans, tal com s'ha fet amb el llibre dedicat al comtat d'Osona. Fins ara s'han publicat quatre volums més que tracten els comtats de Besalú (1998), Empúries i Peralada (1999), Girona (2000) i Manresa (2003). En tota la col·lecció se segueix el mateix esquema: una introducció geogràfica i històrica, a continuació els mapes toponímics, econòmics i de dominis i, finalment, l'índex.

Així podem considerar que Jordi Bolòs i Víctor Hurtado estan realitzant un gran treball amb l'elaboració dels diversos toms d'aquesta col·lecció, que compleix un paper important en l'estudi de l'alta edat mitjana. Tan sols hi trobem a faltar unes explicacions més completes i la citació exacta dels documents utilitzats.

Àlex Porta i Tallant
Secció d'Estudis Medievals
del CECR

